

Nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi minister úr!

Folyó évi május hó 27-én 27901. sz. alatt kelt leiratával méltóztatott a tisztelettel alólírt karnak véleményezésre leküldeni egy tervezetet, mely a létesítendő egységes elméleti jogi államvizsgálatok főbb elveinek és fontosabb részleteinek megállapítása czéljából 1891. évi december hóban tartott értekezlet eredményeinek összefoglalása s mint ilyen arra van rendelve, hogy a szóban forgó államvizsgálatokra vonatkozó, már egyszer a képviselőház elé terjesztett, de később visszavont törvényjavaslatnak és a rendeleti uton megállapítandó vizsgálati szabályzatnak alapjául szolgáljon. Minthogy továbbá az egységes elméleti jogi államvizsgálat kérdésével szorosán összefügg annak szüksége is, hogy egyidejűleg a jogi tanulmányi és vizsgálati rendszer is megfelelően átalakíttassék: méltóztatott fentidézett leiratában a tisztelettel alólírt kar véleményét erre nézve is kívánni.

Mielőtt Nagyméltóságod felhívásának kötelességszerűleg megfelelnénk, nem mulaszthatjuk el őszinte elismerésünket kifejezni Nagyméltóságodnak, hogy a fennálló jog- és államtudományi vizsgarendszer tervbe vett megváltoztatását nem akarja megvalósítani előbb, mintsem az annak megítélésére legilletékesebb s az általa legközvetlenebbül érintett testület véleményét is meg nem hallgatta volna. E tényével Nagyméltóságod ismételve bebizonyította, mily finom érzéssel bír egyetemünk autonómiája iránt, a mely legalább is azt a jogot foglalja magában, hogy a reánk vonatkozó kérdések hivatalos meghallgattatásunk nélkül el ne döntessenek s még nem ismertetik el az által, hogy egyes tanárok kari megbízás nélkül, tehát csak mint magánegyének, a minisztériumba értekezletre hivatnak össze, a mint ez a tervezett reformra vonatkozólag történt. Bebizonyította vele Nagyméltóságod azt is,

mennyire át van hatva annak igazságától, hogy egyetemi épűgy mint más reformokat, csak a legnagyobb körültekintéssel s a legalaposabb megfontolással és előkészülettel szabad életbe léptetni; kisebb baj lévén, a bárki nem elégitő állapotokat még egy ideig fentartani, mint könnyű szerrel oly intézményeket létesíteni, melyekről csakhamar kiviláglik, hogy felületesen vagy hibásan vannak fogalmazva. Valóban, ha valahol, a jog- és államtud. tan- és vizsgarendszer terén őrizkednünk kell a további kísérletezéstől, mert épen itt volt alkalmunk bőven tapasztalni, mily könnyű változtatni, s mily nehéz a létező helyébe jobbat tenni. Alkotmányunk visszaállításakor egyetemünkön épűgy mint Ausztriában, az 1855. évi Thun-féle tan- és vizsgarendszer volt érvényben. Azóta már háromszor változtattunk rajta s mégis oda jutottunk, hogy újabb reformról kell beszélnünk, holott Ausztriában még mindig lényegileg ugyanaz a tanulmányi és vizsgálati rendszer van érvényben, daczára, hogy ott bizonyára nem támasztanak kisebb követelményeket a jogi pályára lépők iránt, mint nálunk. De különben is számtalanszor tapasztalt igazság, hogy az oktatás sikere nem annyira a tan- és vizsgarendszertől, mint inkább a tanárok képzettségétől, lelkiismeretességétől és jellemzilárdságától függ. A legtökéletesebben kieszelt tan- és vizsgarendszer sem szűlhet jó eredményeket, ha alantas színvonalon álló, gyenge jellemű és magas hivatásukat teljesen át nem érző tanárok által kezeltetik, s nem lehet tan- és vizsgarendszer annyira rossz, hogy kiváló tanárok azt jóra ne fordíthatnák. Hogy a felső oktatás terén, hol a tanár egyénisége a fennálló tanítási szabadság mellett teljesen érvényesülhet, ez fokozott mértékben áll, azt épen Nagyméltóságod előtt, a ki karunk kebeléből lépett díszes és nehéz állásába, s velünk együtt buzgólkodott azon, hogy a fennálló tan- és vizsgarendszer némely fogyatkozásai ellensúlyoztassanak, érinteni is fölösleges.

I.

A véleményezésünk tárgyát képező tervezet értelmében a fennálló vizsgarendszer reformjának lényege:

1. az, hogy a doctorátus minősítő hatása megszűnjék, s az államszolgálatra és egyéb hivatásokra (ügyvédség, közjegyzőség) szükséges elméleti minősítést ezentúl kizárólag

u. n. „szigorított államvizsgálatok“ adhassák, úgy hogy a doctorátusnak tisztán tudományos jellege legyen; —

2. hogy az eddigi külön-külön minősítő jogtudományi és államtudományi államvizsgálatok helyébe „egységes jogi államvizsgálat“ lépjen, mely úgy a szorosan vett jogi, mint az államtudományi tárgyra kiterjedve, az államszolgálat összes ágaira, valamint az egyéb hivatásokra közösen minősítene.

A tervezett reform ezen *második részét* feltétlenül helyeseljük. A szoros összefüggés és kölcsönhatás, mely a jog- és államtudományi tárgyak között létezik; az a tény, hogy sem a jogi pályán államtudományi ismeretek, sem a közigazgatási pályán jogi ismeretek nélkül sikeresen működni nem lehet; végül az a követelmény, hogy egyik pályáról a másikra bármikor át lehessen lépni sa a kellő élettapasztalatokkal nem bíró fiatal ember végleges pályaválasztásra ne kényszeríttessék: egyaránt a mellett szól, hogy az államvizsgálatoknál még az a bifurcatio se tartassék meg, a melyet a mostani rendszer tartalmaz. Így volt ez nálunk azelőtt is az 1855. évi vizsgálati rendszer szerint s így van ez még most is Ausztriában úgy a régi, mint az 1893. évi ápril 20-án kelt törvény értelmében. A tapasztalat eléggé bebizonyította, hogy az államvizsgák által nyújtott egységes minősítést szétbontani épen nem volt előnyös s azért ne resteljünk mielőbb a régi rendszerre visszatérni.

A mi ellenben a tervezett reform *első részét* illeti, azt sajnálatunkra magunkévá nem tehetjük, mert a doctorátus minősítő hatásának mellőzésében nem tudunk sem belső rátiót, sem gyakorlati hasznot találni. Azt még értjük, hogy a doctorátus ne képezze többé az ügyvédség minősítési feltételét, hogy az a minősítés, a mely a birói álláshoz elegendő, az ügyvédnél is elégségesnek tekintessék. Köztudomású ugyan, hogy az 1874: 34. törvényezikk a doctorátust nem azért tűzte az ügyvédség feltételéül, mintha a birói álláshoz szükséges minősítés az ügyvédi állásra nem képesítene, hanem egyrészt azért, mert a magasabb minősítésben bizonyos pótlása rejlik azon birálatnak, melyet a bíránál a kinevező kormány gyakorol; másrészt a végből, hogy a szabad ügyvédségnek a túltermelésre irányuló törekvése ez által is némileg ellensúlyoztassék.

Ezen okoknál fogva tehát még a szigorított államvizsgák behozatala esetében sincs anomália abban, ha az ügyvédségnél a doctorátus továbbra is megköveteltetik, a mint hogy pl. Ausztriában is az id. 1893. évi törvény, mely a doctorátus minősítő hatását az államszolgálat szempontjából eltörli, a doctorátushoz kötött ügyvédi minősítésen semmit sem változtatott, a birodalmi tanácsban ismételve elismertetvén, mily hasznos alkatrésze a doctorátus a szabad ügyvédségnek s mennyire hozzájárul az ügyvédi állás tekintélyének emeléséhez; sőt az urakháza külön határozatot hozott a doctorátusnak, mint az ügyvédi minősítésnek sértetlen fentartása érdekében. Mindazonáltal, ha a közvélemény nálunk a doctorátust nem tartja többé szükségesnek, ha nevezetesen a törvény értelmében meghallgatandó ügyvédi kamarák is, ellentétben az 1892. évi osztrák ügyvédgyűléssel, mely egyhangulag a doctorátus fentartása mellett nyilatkozott, úgy vélekednek, hogy a doctorátusról minden hátrány nélkül lemondhatnak: részünkről ezt annál kevésbé akarjuk ellenezni, nehogy az a velünk szemben igen hamar kész vád érjen bennünket, hogy csupán saját érdekeinket tartjuk szem előtt. Hogy azonban a törvényhozás még tovább menjen és a doctorátust még facultative minősítő jellegétől is megfoszssa: az ellen lehetetlen, hogy intő szavunkat fel ne emeljük.

Ugyan mi indokolja ezt az ugrást a változtatásban? Talán az, hogy a doctorátusnak az államvizsgálatoktól elütő oly jellege van, a melynél fogva az államszolgálatához és az ügyvédséghez szükséges képzettséget nem tanúsíthatja? Ez ki van zárva, mert hisz a szigorlatokon ugyanazok a tárgyak szerepelnek, mint az államvizsgálatokon s az utóbbiak is épúgy *elméleti* vizsgák, mint a szigorlatok. Még kevésbé kereshető a minősítő doctorátus eltörlésének indoka az elméleti képzettség *mértékében*. Hogy a szigorlatoknál alkalmazott mérték úgy a budapesti, mint a kolozsvári egyetemen sokkal magasabb, mint a mai államvizsgáknál, az köztudomású s Nagymóltóságod előtt saját tapasztalásából is ismeretes. De a tervezet által czélba vett „szigorított államvizsgálatok“ sem fognak előreláthatólag nagyobb képzettségről tanuskodni, mint a szigorlatok. Ez áll nem kevésbé akkor, ha a doctorátus továbbra is az ügyvédség feltétele marad, mint ha tisztán tudományos jelleget nyer, s ennek

folytán a jelenleginél még nagyobb színvonalra emeltetik, a mint ezt a tervezet is czélul tüzi ki. Egyik esetben épúgy mint a másokban a szigorlatok fölénységét az államvizsgálatok fölött biztosítja egyrészt az a körülmény, hogy a szigorlatok csak egyetemen tehetők, holott az államvizsgálatok a jogakadémiáknál is tartatnak; másrészt az, hogy a szigorlatokon kizárólag tanárok vizsgálnak, holott az államvizsgáknál a tanárok mellett mint vizsgáló kültagok a gyakorlat férfiai is szerepelnek. A mily bizonyos az, hogy az egyetemen általában véve kiválóbb tanerők vannak és lesznek, mint a jogakadémiákon, mert hisz az egyetemi tanszékek túlnyomóan épen a jelesebb jogakadémiai tanárokkal töltenek be, s a mily bizonyos, hogy a jelesebb tanár a jelöltek tudományos képzettségét is jobban ítélheti meg: ép oly tapasztalati tény, hogy a vizsgáló kültagok kevés kivétellel nem bírnak azzal a rendszeres elméleti képzettséggel, a mely az elméleti vizsgáknál való alapos kérdéshez szükséges s épen azért a legtöbb esetben nem is képesek azt a szigorlatot kifejtteni, a mely nélkül a vizsga komoly jelentőségét elveszti. Hisz még Budapesten, a hol a bíróságok és a közigazgatás számos jeles tagja van együtt, sem sikerült eddigelé kielégítő számban teljes elméleti qualificatióval bíró kültagokat kapni, a vidéken pedig a minisztérium akárhányszor oly kültagokat volt kénytelen kinevezni, a kik a tudomány alapelvei iránt sincsenek tisztában. Bármennyire törekedjék is tehát Nagyméltóságod az államvizsgák színvonalát emelni, a jogakadémiákkal és a kültagok intézményével soha sem lesz elérhető, hogy az a szigorlatok színvonalát megüsse; mindig az lesz a helyzet, hogy a doctorátus a nagyobb, az államvizsga a kisebb qualificatio bizonyítéka. S mégis ez legyen a kívánatos reform, a haladás, hogy ezentúl csak az államvizsga minősítsen az államszolgálatra és ügyvédségre, a doctorátus pedig nem? Ez valóban érthetetlen! Azt az egyet elismerjük, hogy így van az Németországban s az idézett 1893. évi törvény óta az államszolgálat, de nem az ügyvédség, szempontjából, Ausztriában is. Azonban a német példa reánk nézve egyáltalában nem lehet irányadó. A német egyetemek mindenkör annyira különvált életet folytattak az állami igazgatás czéljaitól, annyira függetlenek voltak a területileg szétforgácsolt s egymással

folyton versengő államkormányok behatásától a tanítás és vizsgálatok tekintetében s az általuk adott doctorátus értéke annyira különböző volt: hogy az egyes német államok kormányai egyenesen kényszerítve érezték magukat az államszolgálat és ügyvédség minősítését az egyetemektől egészen elválasztani. A különösen Poroszországban tett tapasztalat ugyan bebizonyította, hogy a főbiróságoknál és kormánysszékeknél tartott elméleti vizsgálatok, melyekhez az egyetemi tanárok mint külön kinevezett biztosok csak kivételképen hivatnak meg, még a német egyetemek által adott doctori fokozatnál is kevesebbet érnek s azért legujabban komoly megfontolás tárgya, nem kellene-e ott is oly egyetemi vizsgát behozni, mely nélkül a gyakorlatba lépni nem lehet¹ — annyi azonban mindenesetre tény, hogy a német egyetemek sokkal lazább viszonyban állanak az államszolgálat gyakorlati céljaival, mint a mi egyetemeink, melyek régtől fogva nemcsak tanító, hanem egyuttal az állam nevében vizsgáló testületek is, minek folytán a doctorátus a gyakorlati élet követelményei szempontjából is szabályoztatott. Így van ez különben Ausztriában is s ha az id. 1893. évi törvény mégis arra határozta magát, hogy a doctorátus minősítő hatását az államszolgálat szempontjából eltörölje: ebben annál kevesebb logikát lehet találni, mert mint érintettük, a doctorátus minősítő hatása az ügyvédség szempontjából továbbra is fentartatott.

II.

A most említett részint a mi viszonyainkra nem találó, részint belső ellentmondásban szenvedő példáktól eltekintve, tehát semmi sem szól a tervezetben kifejezett azon törekvés mellett, hogy a doctorátus minősítő hatásától jövőben megfosztassék s annál inkább reményljük, hogy Nagyméltóságod a tervezetnek ezt a részét magáévá tenni nem fogja, mert azon az értekezleten, melyből a szóban forgó tervezet kikerült, épen Nagyméltóságod volt az, a ki annak hangsúlyozásával, hogy *azt a szín-*

¹ V. ö. különösen *Gneist* Die Studien- u. Prüfungsordnung der deutschen Juristen. Berlin, 1878. *Schulte* Gedanken über Aufgabe und Reform des juristischen Studiums. Bonn, 1881. *Dernburg* Die Reform der juristischen Studienordnung. Berlin, 1886. *Liszt* Die Reform des juristischen Studiums in Preussen. Berlin, 1886. *Goldschmidt* Rechtsstudium und Prüfungsordnung. Stuttgart, 1887.

vonalat, a mit a jogtudorság képvisel, alászállítani nem szabad s hogy a tervezett vizsgálati reform a mai jogtudorság színvonalát eredményében épen nem érné el: a leghatározottabban a doctorátus minősítő jellegének fentartása mellett szólalt fel.¹

Ajánlunk egyébiránt Nagyméltóságodnak oly reformot, mely azt a kérdést, hogy a doctorátus minősítő hatálylyal birjon-e vagy nem? egyszerre tárgytalanná teszi s melyről különben is azt hisszük, hogy a jog- és államtudományi tan- és vizsgarendszert a legrationálisabb alapokra helyezné, az egyetemek és jogakadémiák érdekeit egyaránt kielégíti s a jogi oktatás sikerét sokkal jobban biztosítaná, mint a velünk közölt tervezet elfogadása. A helyett ugyanis, hogy az államvizsgálatok és doctorátus eddigi dualisztikus rendszerét továbbra is fentartanók, sokkal észszerűbb, ha azok *egymást kiegészítő viszonyba hozatnának* olyképen, hogy az államvizsgálatok nemcsak a gyakorlatra minősítő vizsgák lennének, hanem *egyszer-smind a doctorátus előzményét és feltételét is képeznék.* A doctorátus ekként nem volna többé az államvizsgáktól elkülönített párhuzamos vizsgarendszer, hanem az a magasabb képzettségi fokozat, a mely az államvizsgák sikeres letétele után s ezeknek szerves betetőzése képen szereztetnék meg. Ennek folytán a minősítés szempontjából a kérdés nem volna többé az, vajjon államvizsga vagy doctorátus, hanem legfelebb az, vajjon az államvizsgák az államszolgálat minden ágaira és fokozataira, úgyszintén az ügyvédségre nézve is elegendők legyenek-e, úgy hogy a doctorátus megszerzése mindenkinek tetszésére bizatnék, avagy vajjon bizonyos állásokhoz, pl. a felsőbb bíróságoknál vagy a közigazgatás magasabb fokozataihoz, valamint az ügyvédséghez *az államvizsgálatokon felül* még a doctorátus is megköveteltessék-e?

Anélkül, hogy az utóbb felvetett kérdés tárgyalásába bocsátkoznánk, legyen szabad magának az ajánlott reformnak támogatására a következőkre utalni:

Többféle párhuzamos vizsgarendszer egy és ugyanazon tanrendszer alapján csak akkor indokolt, ha a vizsgák különböző célra szolgálnak s ennek megfelelőleg különbözőképen szerveztetnek. Megengedjük már most azt, hogy a *távolabbi cél* tekintetében az államvizsgák és a doctorátus közt különbség

¹ Közölve az „Ügyvédek Lapja“ 1891. évi 50. számában.

van, előbbiek az államszolgálatra minősítést adván, míg az utóbbi ettől magában véve független. Ha azonban a kétrendbeli vizsgák *közvetlen, bennük rejlő célját*, vagyis azt tekintjük, a mit a jelöltektől követelünk, akkor köztük nincs faji, hanem csak fokozati különbség. Úgy az államvizsgálatok, mint a doctorátus közvetlen célja a jog- és államtudományokban való jártasság igazolására szolgálni, mindkettőnek tehát egyaránt tudományos, elméleti célja van. A gyakorlati ügyesség, a jog- és államtudományoknak az életben való alkalmazásánál tanúsított jártasság az államvizsgáktól épúgy mint a doctorátustól egyaránt távol áll. Erre a későbbi gyakorlati birói és ügyvédi vizsga szolgál, melyeknél a megfelelő elméleti képzettség birtoka már feltételeztetvén, a gyakorlati jártasság kell, hogy a vizsga tárgyát képezze. A távolabbi gyakorlati cél csak annyiban érezteti hatását az elméleti vizsgákra, a mennyiben nálunk épúgy mint a külföldön, dicséretes kivételével Belgiumnak, Németalföldnek és Olaszországnak, az a felfogás jutott érvényre, hogy a gyakorlati pályák nem követelik meg épen az egyetemen megszerezhető tudomány legmagasabb mértékét, be lehet tehát érni, ha a leendő államtisztviselő, bíró vagy ügyvéd kevesebb tudománnyal bír, mint a mennyit a gyakorlati tekintetek által nem befolyásolt doctorátustól követelünk. Ámde a tudomány kisebb mértéke lényegileg ugyanaz a tudomány, mint annak nagyobb mértéke s ennél fogva az államvizsgák nemcsak ellentétben nem állanak a doctorátussal, hanem ellenkezőleg a doctorátusban befoglaltatnak; az államvizsgák voltaképen csak kevésbé szigorú és kisebb körű doctori vizsgák, a szigorlatok pedig szigorúbb és tágabb körű államvizsgák. Különbség van az elnevezésben, különbség van a tudományos képzettség mértékében, de a közvetlen vizsgálati cél minőségét tekintve, államvizsga és szigorlat egy és ugyanaz.

Ha pedig ez így van, akkor a minősítő államvizsgák és a tisztán tudományos doctorátus egymástól elkülönített párhuzamos szervezete határozottan észszerűtlen, és pedig nemcsak logice véve, hanem következményeiben is. Mert a meddig az államvizsgák köre terjed, mindenesetre illogikus erre nézve kétféle vizsgát szervezni, a mikor azok teljesen egyenlők s az egyik a másikat pótolja. Vagy fentartatik az államvizsga s akkor az

ennél követelt ismeretkört nem kell még egyszer a doctorátusnál is követelni, hanem csak azt, a mely rajta túlmegy; vagy pedig fentartatik a doctorátus úgy az alsóbb mint a felsőbb ismeretkörrel, de akkor meg az államvizsga fölösleges. A mai dualismus a vizsgálatoknak oly superfoetatióját foglalja magában, melyre semmi szükség nincs, mely csak bonyodalmakat teremt, az egyenletes kezelést lehetetlenné teszi s épen azért sokkal kevésbé hatályos, mintha egységes vizsgarendszerünk volna. Bő tapasztalataink vannak arra nézve, mily nehéz az államvizsgák és a szigorlatok közt állandó egyenletes arányviszonyt létesíteni, mily könnyen áll elő az a helyzet, hogy az államvizsgáknál épen a szigorlatokra való tekintettel még az sem követeltetik, a mi hozzájuk tartozik. S mily zavarokat idéz elő a kettős vizsgarendszer a hallgatóknál! Hány van olyan, a ki még nem bírván magát elhatározni, hogy milyen pályára lépjen, nem tudja, melyik vizsgarendszert válassza, s gyakran épen azt választja, a melyet nem kellett volna. Hányszor fordul elő, hogy valaki az államvizsgálatokat letévén, később arra a meggyőződésre jut, hogy az ügyvédi qualificatióra van szüksége s hányan teszik le nagy nehézségek közt a szigorlatokat, a kiknek az államvizsgák is elegendők lettek volna, vagy megkezdik a szigorlatokat a nélkül, hogy azokat befejezni volnának képesek, a mikor semmiféle állásra nem szereztek minősítést, holott azzal a fáradsággal az államvizsgákat letették volna. Igaz ugyan, hogy, ha a doctorátus megszűnnék minősítő hatással birni s az ügyvédség feltételét sem képeznék többé: az utóbb említett következmények az államvizsgák és doctorátus párhuzamos szervezétének fentartása mellett is elesnének. De akkor meg egy más hátrány állana elő t. i. az, hogy senki sem törekednék arra, hogy a doctorátus által nyújtott magasabb képzettséget is megszerezze, lehetetlen lévén feltételezni, hogy valaki két vagy három államvizsga után még külön két vagy három szigorlatot is letegyen, a mikor erre gyakorlati szüksége nincs. Ezzel pedig a mi jog- és államtudományi közműveltségünkben általában előreláthatólag oly visszaesés állana be, mely az utóbbi két évtizedben tett kétségtelen haladásunkat csakhamar elenyésztetné.

Mindezen visszás következmények az általunk javaslatba hozott egyesítés folytán önként megszűnnének. Az államvizsgák nem-

csak a gyakorlati pályákra való minősítésre, hanem a doctorátus megszerzésére is szolgálván: ennek folytán a doctorátus egészen más alakot nyerhetne. A helyett, hogy azt két, illetve három szigorlattal szerveznők, melyekben a jog- és államtudományok alapfogalmai ép úgy, mint magasabb ismeretei kérdeztetnének, az államvizsgákon kérdeztet alapfogalmak már feltételeztetnének, úgy hogy a doctorátus csakis a jog- és államtudományokban való magasabb képzettség tanúsítására szolgálna. Erre pedig egy nyomtatott s mint ilyen a közzétételre szánt tudományos értekezés és ahhoz fűzött szóbeli szigorlat tökéletesen elegendő volna, módjában állván a vizsgáló-bizottságnak a kérdéseket úgy tenni, hogy azok a tudomány legfinomabb elágazásaira is kiterjedjenek. Az ilyen, az államvizsgákra támaszkodó s egyszerre letehető doctorátus bizonyára akkor is sokaknak képezné ambíciójuk tárgyát, ha ahhoz semmiféle minősítés nem fűződne — nem kellene tehát félni, hogy a különböző pályákon a magasabb tudományos képzettség kellően képviselve nem volna. Az elkülönített jogtudományi és államtudományi doctorátus e mellett nemcsak továbbra is fennmaradhatna, hanem még nagyobb létjogosultságot nyerne, nem fordulhatván elő többé az az eset, hogy valaki a jog- és államtudományok alapján doctori czímet nyerhet, a nélkül, hogy a tételes joganyagról fogalma is volna, a mint az a mai államtudományi doctorátusnál lehetséges.

Nem vindikáljuk magunknak azt, hogy az államvizsgák és szigorlatoknak ezen általunk javasolt egységesítése egészen új és eredeti gondolat. Sőt ellenkezőleg nagy megnyugvásunkra szolgál arra utalni, hogy oly rendszert ajánlunk, a mely már teljesen ki van próbálva. Ugyanaz a rendszer az, a mely régtől fogva alkalmazásban van Franciaországban, Belgiumban és Olaszországban s a melynek sikerességét eléggé bizonyítja az a tény, hogy a nevezett országokban soha sem képezte controversia tárgyát s hogy különösen Franciaországban a doctori vizsgák, melyek a mi államvizsgáinknak megfelelő u. n. licentiatusi vizsgák letétele, s egy további tanév hallgatása után tehetők le, oly magas színvonalon állanak, minő sem az osztrák, sem a német egyetemeken nem található. Ez éppen legújabbán lett ismét constatatva, midőn a francia kormány a folyó évben arra határozta el magát, hogy

a licentiatusi vizsgáknál nagyobb követelményeket támaszson s az eddigelé egységes jogi doctorátus helyett, úgy mint nálunk, külön jogtudományi és külön államtudományi doctorátust szervezzen.¹⁾

Az államvizsgák és szigorlatok kiegészítő, feltételező viszonya egyébiránt nálunk sem áll előzmény nélkül. Tudvalevő ugyanis, hogy a jelenleg fennálló szigorlati rendszert megelőző 1875. évi szigorlati rendszer szerint csak az bocsáttatott a jogtudományi szigorlatokra, a ki előbb az államtudományi államvizsgát tette le s épúgy az államtudományi doctorátus feltétele a jogtud. államvizsga volt. A mostani szigorlati szabályzat 27. §-a szerint pedig azok, a kik az államtudományi államvizsgát mint a jogtudományi szigorlat előfeltételét már letették, a jogtud. szigorlaton a politikából, közig. és pénzügyi jogból nem vizsgálandók s ezen tétel megfelelően alkalmazandó az államtud. szigorlatra nézve is. Igaz ugyan, hogy ezen kiegészítő viszony csakis különböző s nem ugyanazon tárgyakra vonatkozik s ez is meg lett épen szüntetve. De azt mindenestre bizonyítja, hogy az államvizsgák és szigorlatok már positive is azonos jellegű vizsgáknak tekintettek. A megszüntetés pedig tudvalevőleg nem azért történt, mintha e kiegészítési viszony helytelennek bizonyult volna, — hanem pusztán azért, hogy a jogtudományi doctorátus az 1883: I. t.-cz. értelmében a közigazgatási pályákra önmagában is minősítsen.

III.

Az államvizsgák és doctorátus általunk ajánlott kiegészítő viszonya keresztülvihető a nélkül, hogy akár az államvizsgák, akár a doctorátus letételének *ideje* kötelezően előiratnék. Épúgy mint jelenleg, a javaslatba hozott rendszer mellett is a jelöltek tetszésére bízathatnék, hogy a tanidő befejezése után mikor akarják az egymásra következő vizsgákat letenni — a különbség csakis az lévén, hogy az államvizsgák a doctori próbákat megelőznék. A javaslatba hozott viszony azonban azt is megengedi, hogy az államvizsgák előzetes letétele határozott időhöz köttessék, nevezetesen, hogy *még a tanidő folyama alatt a harmadik és illetve a negyedik év befejezésével tétessék kötelezővé*, úgy, hogy a tanidő befejezése utáni időre egyedül a doctorátus, illetve a gyakorlati vizsgák marad-

¹⁾ L. a francia közokt. miniszter jelentését a Journal officiel f. é. május 2-ki számában.

nának. A javaslatunk tárgyát képező rendszer illetően keresztülvitele nézetünk szerint nagy előnyökkel is járna és pedig különösen három irányban:

1. Az államvizsgák épűgy, mint az alapvizsgák az előadásokkal közvetlen szerves kapcsolatba hozatnának. A mai vizsgarendszernek egyik nagy árnyoldala, hogy az előadásokkal nincs közvetlen kapcsolatban. Oly időben tétetnek le az államvizsgák és szigorlatok, a mikor az előadásokból nyert ismeretek már feledésbe mentek, a tanár hatása már nem érezhető. Ez pedig a vizsgára való készülést sokkal nehezebbé teszi, mint ha közvetlenül az előadás alapján történének minek folytán a vizsgaeredmények is tapasztalatilag szerfőlött gyengék. Meg vagyunk győződve, hogy ha az államvizsgák azon év végével teendők, melyben a jelöltek az azokon kérdezett tárgyakat hallgatták, az eredmény sokkal kielégítőbb lesz.

2. A második nagy hatása az államvizsgáknak a quadrienniumba való bevonásának az, hogy a hallgatók lezkelátogatási szorgalma előreláthatólag tetemesen emelkedni fog. A budapesti egyetem nagy létszáma mellett, mely még egy harmadik egyetem felállítása esetében sem fog számbevehetőleg csökkenni, semmiféle közvetlen kényszereszközt az előadások hallgatására alkalmazni nem lehet. A katalógus-olvasás és a lezkekönyv aláírásának megtagadása régen hatálytalannak és rendszeresen keresztülvihetlennel bizonyult. S ha sikeresen alkalmazható volna is, legfelebb a hallgatók testi jelenlétét biztosítja. Az egyedűli eszköz a hallgatók szellemi jelenlétének biztosítására az, ha előre tudják, hogy az előadásról annak befejezte után számot adni tartoznak. Ennek hatályosságára nézve közvetlen bizonyítékaink is vannak, tapasztalati tény lévén, hogy a joghallgatók az első és második évben, a mikor alapvizsgát kell tenniök, sokkal szorgalmasabban járnak az előadásokra, mint a 3-dik és 4-dik évben, a midőn vizsgázni nem kötelesek. Ez indította volt Nagyméltóságod közvetett elődjét gróf Csáky Albint is arra, hogy a kötelező colloquiumok behozatalának eszméjét felvesse, a mely ellen részünkről csak azért tettünk kifogást, mert az előadó tanárok újabb vizsgaterhet a tudományos foglalkozás hátráltatása nélkül el nem vállalhatnak, a segédtanárok vagy correpetitorok általi colloquáltatás pedig czélszerűnek nem mutatkozott. Ha azonban

az előadásokról való számadástételre az államvizsgák választatnak, ez ellen a tanárok vizsgálati elfoglaltsága miatt nem lehet kifogást tenni, reájuk nézve teljesen mindegy lévén, hogy a hallgatók az államvizsgákat mindjárt az előadások után, avagy később teszik-e le. E mellett a vizsgateher a doctorátus minősítő vagy legalább kötelező voltának eltörlése folytán úgys lényegesen meg fog csökkenni.

3. Végre nem lehet eléggé nagyra becsülni azt a nagy előnyt, mely abból származik, hogy az összes kötelező elméleti vizsgák az alatt az idő alatt tétetnek le, a mely épen a gyakorlati életre való előkészületre, a tanulásra van szánva. A mai rendszer mellett túlnyomóan úgy áll a dolog, hogy van törvényileg megállapított tanulmányi idő, de ennek fele része eltelik a nélkül, hogy tényleg felhasználtatnék. A mikor pedig már a gyakorlati élet követelményeinek kellene eleget tenni: akkor az ehhez szükséges idő az államvizsgákra és szigorlatokra fordítatik. Vagyis az az idő, a mely az egyetemen meddően hagyatik, pótoltatik olyan korszakában az életnek, a mely már a produktív munkáé. Ez a rendszer nemzetgazdaságilag is rossz, s alig nyujthat megnyugvást az a tudat, hogy ugyanígy, sőt fokozott mérvben van ez Németországban és Ausztriában is. Az az időrablás, a mely a német egyetemeken dívik, s az a maguk a németek által is számtalanszor felpanaszolt tudatlanság, a mely a német joghallgatókat általában jellemzi¹: épen nem buzdíthat a mai rendszer fentartására, míg másrészt a nálunk nem eléggé méltatott, mert nem eléggé ismert francia rendszer, melynek alapeszméje az, hogy a vizsgálatok a tanulmányi idő kiegészítő részei, a gyakorlati időt pedig már nem szabad elméleti előkészüléssel tölteni: annyira racionális, hogy azt még akkor is mintául vehetnők, ha a francziák nem volnának annyira megelégedve annak eredményeivel, a mint az tényleg áll. A vizsgakényszer általában s az évenkénti vizsgázás kötelezettsége csak akkor nem volna igazolható a teljes vagy legalább a fennálló tanulási szabadsággal szemben, ha a hallgatók a szabadság mellett csakugyan tanulnának. De a midőn e feltevés hiányzik, sőt nálunk

¹ L. többi közt: *Goldschmidt* Rechtsstudium u. Prüfungsordnung. Stuttgart, 1887; *Schulte*: Gedanken über Aufgabe u. Reform des juristischen Studiums. Bonn, 1881.

még kevesebb az önkéntes tanulási hajlam, mint a német fajnál, valóban nem tehetünk mást, mint a szabadság helyébe a kényszert tenni s biztosítani azt, hogy a fiatal ember *az alatt az idő alatt tanuljon, a mely erre szánva van,* nem pedig akkor, a mikor már a tudományt alkalmazni kell. Az ajánlott rendszer pedig ezt a biztosítékot teljes mértékben nyújtja, s ha elfogadtatik, nem fog többé előfordulni az a szánalmas helyzet, hogy valaki az egyetemi évek befejezése után még éveken keresztül államvizsgákra és szigorlatokra kénytelen készülni, sőt gyakran a már megnyert állást ismét elveszti, mert a kiszabott időre a vizsgákkal nem tud elkészülni, a min annál kevésbé lehet csodálkozni, mert a ki már a gyakorlatban van, annak nem sok ideje van az elméleti készülésre s az egyetemen megszokott időfecsérlés után nem könnyű ismét belejönni a megfeszített tanulásba!

Az előadott okok oly meggyőzően szólnak az államvizsgáknak a quadrienniumba való bevonása mellett, hogy a ki igazán szívéen hordja azt, hogy jogásztanuló ifjúságunk szorgalmasabb legyen és a gyakorlatba lépéskor már teljes elméleti készültséggel bírjon: lehetetlen hogy ne helyeselje s azért részünkről is legmelegebben ajánljuk Nagyméltóságodnak annak elfogadását.

Egyébiránt ez a belevonás a quadriennumba nálunk szintén nem új eszme, a mennyiben ugyanis az 1874. évi tanulmányi és vizsgálati rendszer szerint az egyik államvizsga tudvalevőleg már a harmadik év befejezte után volt letehető. A tapasztalatok is, melyek ezzel tétettek, igen előnyösek voltak, s annak mellőzése csak azért történt, mert a jogtudományi doctorátusnak államtudományi tárgyakkal való kiegészítése folytán az államvizsga letételének kötelezettsége általában meg lett szüntetve. Ha, mint javasoljuk, mindkét államvizsga kötelező lesz a quadriennum tartama alatt s ennek biztosítására kimondatnék, hogy csak az tekintetik pályavégzett joghallgatónak s kap végbizonyítványt, a ki az államvizsgákat letette: az előbbi rendszerrel tett kedvező tapasztalatok bizonyára fokozott mértékben fognak mutatkozni.

IV.

A mi ezek után az államvizsgák közelebbi szervezetét illeti, erre nézve már

azoknak a quadrienniumba való bevonása esetére vannak némely eltérő javaslataink a velünk közölt tervezettől. Így nevezetesen a dolog természetéből következik, hogy az államvizsgák nem volnának a tanév bármely szakában és tetszés szerinti jelentkezés folytán tartandók, hanem épúgy mint jelenleg az alapvizsgák: rendszerint *csak a tanév végén, illetve elején*. Az államvizsgák ilyenén összpontosításának lehetősége a quadrienniumba való bevonás mellett újabb érvet szolgáltat. A vizsgálás terhe a tanárookra nézve annál nagyobb, minél gyakrabban zavartatnak meg általa, habár csak rövid időre is, tudományos foglalkozásukban, a mely csak akkor eredményes, ha minél kevésbé van megszakítva. Ha az államvizsgák csak a tanév végén, illetve elején tartatnak: a tanárok egészen zavartalanul élhetnek a tanév folyamában az előadásoknak és azzal kapcsolatos tudományos munkának s nem panaszkodhatnak, hogy a vizsgák miatt nem dolgozhatnak. Másrészt maguknak a vizsgáknak is több idő és figyelem jut, mert a tanárok a vizsgaidőt kizárólag a vizsgálatokra fordítandják s azalatt minden egyéb foglalkozást félre fognak tenni, a mi arra nézve is előnyös, hogy a vizsgák lehetőleg egyenletes színvonalon tartassanak. Arról nem is szólunk, hogy az államvizsgák időbeli összpontosítása tetemes kezelési könnyítéseket is eredményez, nem kellvén a bizottságokat minden egyes alkalomra külön összehívni.

Egy második pont, a melyben a velünk közölt tervezettől eltérő álláspontot foglalnunk el: *a vizsgáló bizottságok összeállítása*. Minél jobban át vagyunk hatva azon eszme helyességétől, hogy az államvizsgák az előadásokkal szerves kapcsolatba hozassanak: annál inkább kell ragaszkodnunk ahhoz, hogy a vizsgálati bizottságok is az illető egyetemnek, illetve jogakadémiának kiegészítő alkatrészeit képezzék. A mai rendszer, mely szerint az államvizsgák évenként a tanári kar által állíttatnak össze s az elnökség turnus szerint évenként változik: tudunkkal nem járt hátrányos következményekkel, s mindenesetre meg van az a nagy előnye, hogy semmi vetélkedésre és elégedetlenségre nem ad okot. Előfordulhat ugyan, hogy az elnökség egy-egy évben oly tanár kezébe jut, a ki az arra szükséges tulajdonságokkal kevésbé bír, — de ez végre is hamar mulik, holott ha a velünk közölt tervezet szerint az elnök két évre kinevez-

tetik, az esetleges rossz választás hatásai hosszabb ideig érezhetők, nem is említve, hogy az újabb kinevezésnél a volt elnököt, ha csak botrányos módon nem vezette a vizsgálatokat, nehéz mellőzni. A mennyiben pedig a tervezet szerint nincs kizárva, hogy az elnökségre a tanári testületeken kívül álló egyéniségek neveztesse ki: ez az államvizsgálatokat, a kültagok intézményének fentartása mellett annyira kivetkőztetné egyetemi, elméleti jellegükből, hogy az előadásokkal való megkivántató kapcsolat még annyira sem lenne meg, mint jelenleg. E kísérlet ellen annál hangosabban kell hogy felszólaljunk, mert a mint már említettett, a tapasztalat azt bizonyítja, hogy a nemtanárok az elméleti államvizsgáknál még mint vizsgálók sem eléggé alkalmasak. A helyett tehát, hogy a tanárokkal egyenlő számban alkalmazandó kültagok mellett még az elnök is nemtanárokból neveztesse ki s ezzel épen az az elem, a mely egyedül képes rendszeres elméleti vizsgálásra, kisebbségre szoríttassék, — inkább abban látjuk a biztosítékot az államvizsgák színvonalának emelésére, ha a kültagok intézménye egészen eltöröltetik, s az államvizsgák épúgy mint az alapvizsgák és szigorlatok, a melyektől lényegileg nem különböznek, kizárólag a tanárok kezébe tétetnének le.

Az államvizsgálati bizottságok illetén szervezése nálunk még sokkal indokoltabb, mint pl. Franciaországban, a hol a kizárólag tanárok előtt leteendő vizsgálatokon kívül s azoknak letétele után semmiféle gyakorlati vizsgák nincsenek, holott nálunk az elméleti vizsgákra még a gyakorlati birói és ügyvédi vizsga következik; a gyakorlat férfainak tehát úgyis módjukban áll vizsgálási képességüket érvényesíteni és pedig épen abban az irányban, a melyben mindenestre otthonosabban mozognak, mint az elmélet terén. Azonkívül nálunk még a magántanári intézmény is szolgáltat hivatott elemeket a vizsgálásra, sőt a magántanárság egyenesen oda volna fejleszthető, hogy a rendes és rendkívüli tanárok kiegészítéseképen alkalmas vizsgáló biztosok nyeressenek. A ki valóban bír azzal az elméleti képzettséggel, hogy az államvizsgákon rendszeresen kérdezhessen, az előadások tartására is képesítve van s a ki cenzori minőségben hajlandó az egyetemmel összeköttetésbe lépni, abban bizonyára meglesz az ambitio arra is, hogy előadói minő-

ségben szerepeljen a tanárok között. A ki pedig az erre való elméleti képzettséggel nem rendelkezik, az jobb, ha a vizsgálatoktól is távol marad. Csakis a jogakadémiákon volna kivétel engedhető s lennének továbbra is kültagok mint vizsgáló biztosok alkalmazandók, de ezeknél is csak annyiban, a mennyiben vagy a tanári személyzet száma az államvizsgák kellő ellátására nem elegendő, vagy a tanárok hiányos qualificatioja vagy az intézet felekezeti jellege a minisztérium által kinevezendő vizsgáló biztosok általi ellenőrzést kívánatossá teszi.

Végül még az államvizsga *tárgyaira* és *felosztására* nézve van észrevételünk. A két szóbeli vizsga tárgyai a tervezetben egészben véve helyesen vannak csoportosítva s az előadások egymásutánja szempontjából is megfelelő sorrendben állanak. Mégis azonban célszerűbbnek tartanók, ha az egyházjog házasságjogi része egyéb részeitől nem választatnék el, hanem a maga egészében képeznék a II. államvizsga tárgyát, már csak az előadással való összhangzás miatt is, a melyben az egyházjog egységesen tárgyalatik. Viszont a II. államvizsga tárgyai közül kihagyandónak tartjuk a magyar közjogot és pedig azon egyszerű okból, mert a közjog már az alapvizsgánál szerepel, s innen alapvető jelentősége miatt nem hagyható ki, arra pedig nincs sem idő, sem szükség, hogy ugyanazt a tárgyat ismételve kérdezzük. A mi az I. és II. államvizsga közzé ékelt *írásbeli vizsgát* illeti, azt teljesen mellőzendőnek tartjuk. Az írásbeli vizsga a szóbeli vizsga mellett csak ott bír létjogosultsággal, a hol szóbelileg elő nem adható ismeretek tanusításáról van szó. Így helyén van a doctorátusnál, a hol az értekezés annak bizonyítékául szolgál, hogy a jelölt képességgel bír arra, hogy valamely kérdést teljes tudományos apparátussal kidolgozzon. Helyén van továbbá a gyakorlati bírói és ügyvédi vizsgánál, a hol arra szolgál, hogy a jelölt a periratok és ítéletek szerkesztésében való jártasságát bizonyítsa. De a szóbeli vizsga mellett oly írásbeli vizsgát behozni, mely ugyanazokat a tárgyakat és ugyanazokat az ismereteket öleli fel, mint a mi szóval is kérdeztetik, tehát semmi más kiegészítő célnek nem szolgál: az nézetünk szerint haszon nélküli teher, mely csak a tanárok és a jelöltek munkáját szaporítja, de semmivel sem járúl ahhoz, hogy a jelöltek készülsége jobban itél-

tessék meg. Számtalanszor tett tapasztalat, hogy bármennyire ellenőriztessék is az írásbeli vizsga, mindig találunk módot az ellenőrző biztosok kijátszására s a dolgozatok elolvasása és megbírálása a cenzorok részéről is nehezen ellenőrizhető. Mindkét tekintetben az írásbeli vizsga értéke összehasonlíthatatlanul kisebb mint a szóbeli vizsgáé s épen azért mindenütt, a hol a szóbeli vizsga az írásbelivel concurrál, az előbbi az, a mely a jelölt készülttségének megbírálásánál irányadóul vétetik. A szóbeli vizsga legfelebb abban az esetben nem engedi meg a jelölt ismereteinek kellő felismerését, ha elfogultságból, félelemből, idegességéből nem képes gondolatait elég gyorsan összpontosítani és kifejezni. A tapasztalat azonban azt bizonyítja, hogy ez inkább csak a gyengén elkészült jelölteknel szokott előfordulni, ezeknél pedig a vizsga ismétlése úgyszólván indokolva van. E mellett a leendő bírótól, ügyvédtől, közigazgatási tisztviselőtől stb. joggal meg lehet követelni, hogy lélekjelenlétéről is kellő próbát adjon. A ki a vizsgánál veszti el a fejét, az az életben sem fogja magát feltalálni, ha nehéz esetben gyorsan kell cselekednie!

V.

Áttérve végül Nagyméltóságod óhajához képest a jog- és államtudományi tan- és vizsgarendszerben kívánatos egyéb változtatásokra: ezuttal és egyéb részletes javaslatok fentartása mellett különösen a *civilistikai alapképzés* hiányosságára bátorkodunk Nagyméltóságod figyelmét felhívni. Köztudomású dolog, hogy a magánjog alapja úgy a többi jogtudományoknak, mint számos vonatkozásával az államtudományoknak is s épen azért mindenütt a külföldön a magánjog tanítására aránylag sokkal több idő és gond fordítottatik, mint a többi tárgyakra; ez a tulajdonképeni sarkpont, mely körül a jog- és államtudományi tan- és vizsgarendszer mozog. Ezzel szemben nálunk az a helyzet, hogy sokféle magánjog tanítatik ugyan, történetileg, dogmatikailag, bölcsészetiileg; de arról nincs gondoskodás, hogy a magánjog tudománya a maga egészében és minden finomságaival úgy taníttassék, hogy valóban alapos civilistikai képzettséget eredményezzen. Innen van az, hogy a jelöltek úgy az elméleti, mint a gyakorlati vizsgákon a magánjogból vannak leggyengébben elkészülve s buknak legnagyobb szám-

ban; innen származik az az anomália, hogy míg pl. a büntetőjog elméletében ép úgy mint gyakorlatában igen előkelő helyet foglalunk el, addig önálló civilistikai jogtudományunk alig van, alapos civilistákat akár a birói, akár az ügyvédi karban csak kivételesen mutathatunk fel s a polgári törvénykönyv elkészítésének nagy nemzeti feladatára kellő készültséggel nem bírunk. Okvetlenül szükséges tehát a civilistikai képzésnek nagyobb helyet biztosítani, ha azt akarjuk, hogy ebbeli alárendelt helyzetünkből kiemelkedjünk s ettől nem szabad, hogy visszatartson még az a körülmény sem, hogy a megfelelő számú tanerők épen ezen a téren hiányoznak s azoknak megszerzésére és nevelésére nagyobb áldozatokat kell hozni.

Kérdés csak az, hogy melyik magánjog legyen a civilistikai tanítás központja: a modern magánjog alapját képező *római jog-e* avagy a *mai magánjog*, úgy ahogy az nálunk kifejlődött és érvényben áll? Ha tekintetbe vesszük, hogy a római jog, mint ilyen, nálunk nem lett recipiálva, önálló jelentőséggel nem bír, hanem csak eszközül szolgál a mai magánjog megértésére; ha továbbá figyelemmel vagyunk arra, hogy sokkal könnyebb a különben is szerfölkött elvont s épen azért nehezen megérthető jogintézményeket abban az alakban tanulmányozni, a mint azok környezetünkben, a reális életben jelentkeznek, mint ha a kezdő jogászt arra is kényszerítjük, hogy magát egy idegen, rég letűnt világba beleképzelje: akkor azt kellene javasolnunk, hogy a magánjogi képzés a magyar magánjoggal kezdődjék s ebben vitessék teljes részletességgel keresztül, míg a római jog csak a már megszerzett magánjogi képzettség további kiegészítésére és betetőzésére szolgálna. Nem hunyhatunk azonban szemet azon tény előtt, hogy a magyar magánjog ez idő szerint sem törvényhozásilag, sem gyakorlatilag, sem elméletileg még teljesen kiépítve nincs, miért is annak tanítása még nélkülözi azt a szilárd alapot, a mely szükséges, hogy a kezdő jogász biztosan előre haladhasson. Ennélfogva egyelőre s annak tudatában, hogy a római jog alaki tökélyében és bevégzettségében mily kipróbált nagy didaktikai erő rejlik s arra való tekintettel is, hogy a római jogforrások közvetlen tanulmányozására szükséges latin nyelvismeret, mely a mi gymnasiumainkban úgylis elég hiányosan szereztetik meg, a folytonosság megszakítása által feledékeny-

ségbe ne menjen, nem tehetünk mást, mint a magánjogi képzést ezentúl is a római joggal kezdeni s ugyancsak a római jogban részletesen keresztülvinni. Mihelyt azonban a római jogot a civilistikai képzés központjává akarjuk tenni, azonnal fel kell ismerni, hogy annak mai tanítása és vizsgálása e czélnek nem felel meg. A római jog a mai tan- és vizsgarendszerben lényegileg mint külszerű jogtörténet és az alapelemekre szorítókozó u. n. institutiók szerepel. Ellenben a részletes dogmatikai kifejtést tartalmazó u. n. pandekták, ámbár az I. jogtud. szigorlatnál elő vannak írva, jóformán feledékenységbe mentek. Okvetlenül szükséges tehát, hogy az első év és az I. alapvizsga tárgyát képező institutiók után a második évben még a pandektákból is tartassék kötelező előadás s ezek is legyenek az alapvizsga, természetesen a II-diknak, tárgyai közé felvéve. Meg vagyunk győződve, hogy a joghallgatók ezen változás folytán oly előkészültséggel fognak a tételes tárgyak tanulmányozásához fogni, a mely úgy a tanárokat, mint a tanulókat megkimélné attól, hogy a tételes joganyag megértése céljából s az arra szánt idő rovására általános elméleti kitéréseket tegyenek s nem fog előfordulni többé, hogy valaki a fennálló törvényeket olvassa a nélkül, hogy még az alapfogalmak iránt is tisztában volna. Minthogy azonban a pandektajognak a II. tanév és alapvizsga tárgyai közé leendő felvétele csak úgy járhat kellő haszonnal, ha a tanulók arra kellő időt fordíthatnak, ez pedig lehetetlen, ha a II. alapvizsga még a közjogra, a jogbölcészetre és a nemzetgazdaságtanra és pénzügytanra is kiterjed, a pandektajog felvétele folytán más oldalon megfelelő tehermentesítést kell eszközölni, mi tekintetben azt javasoljuk, hogy a *jogbölcészet* és a *pénzügytan* a II. alapvizsgából kihagyassék. A tisztelettel alólírt kar már úgy is tett volt 1894-ben a jogbölcészetnek mint az alapvizsgára alkalmatlan tárgynak kihagyása iránt előterjesztést s így ezt újból nem is kell indokolni. A pénzügytan kihagyása pedig különösen az által van indokolva, hogy az legsikeresebben a pénzügyi joggal kapcsolatban tanulmányozható, a mely az államvizsgának tárgya. Minthogy továbbá a pandektajog sokkal nagyobb kiterjedésű és sokkal alaposabban kérdezendő, semhogy a fennálló szabályzat értelmében az egy-egy tárgyra eső negyedóra elégséges

volna, azt is bátorkodunk javaslatba hozni, hogy az egyes jelöltek a pandektajogból legalább *félóráig* kérdeztessenek. Ajánljuk végül, hogy a római jog tanításánál és kérdésésénél a *források* ismerete ne csak feltételeztessék, hanem számon is kéressék. Ma a legtöbb jogász a római *corpus iurist* csak hirből ismeri s épen azért a római jog tanulmánya nélkülözi azt a mélyebb hatást, melyet csak a tárgy közvetlen ismerete gyakorolhat, sőt még a latin jogi műkifejezések is feledékenységre mennek; pedig köztudomású, mennyire mélyen bevésődnek azokkal maguk a fogalmak is. Szükségesnek találjuk ennél fogva, hogy mindjárt az I. tanévben kötelező *forrásegyeztetés* tartassék s az I. alapvizsgánál minden jelölt köteles legyen a forrásokból egy-egy helyet fordítani és magyarázni. Ennek kellő keresztülvitele céljából a római jogra az I. alapvizsgánál is legalább félóra lenne fordítandó.

Ezek azon észrevételek és javaslatok melyeket úgy az államvizsgálatok reformjára vonatkozó értekezlet eredményét feltüntető tervezet, mint általában a jog- és államtudományi tan- és vizsgarendszer javítása tekintetében Nagyméltóságod bölcs megítélése alá terjeszteni bátorkodunk. Teljes nyíltsággal és tárgyilagossággal igyekeztünk a fenálló rendszer hiányait feltárni s oly változtatásokat hozunk javaslatba, melyekről meg vagyunk győződve, hogy sokat hányattott egyetemi életünknek a rég óhajtott s a tanárok sikeres működésének egyik főfeltételét képező, állandóságot biztosítandják s a jog- és államtudományi képzés színvonalát valóban emelni képesek. E kettős cél minél tökéletesebb elérése érdekében engedje meg egyttal Nagyméltóságod, hogy az előadottakhoz még két kérést csatoljunk: Az egyik az, hogy semmiesetre ne méltóztassék a közvetett elődje által a képviselőházhoz beterjesztett törvényjavaslat mintájára az államvizsgákat elszigetelten, habár csak előzetesen és a tan- és vizsgarendszer egyéb változtatásainak fentartása mellett, reformálni, hanem kegyeskedjék oly törvényjavaslatot kidolgoztatni, a mely a jog- és államtudományi tan- és vizsgarendszert a maga egészében s nem csak az elméleti, hanem egyttal a gyakorlati vizsgákat is véglegesen szabályozná. A gyakorlati birói és az ügyvédi vizsga anynyiszor követelt egységesítése s színvonalá-

nak emelése, az 1883: I. t.-cz. által kilátásba helyezett gyakorlati közigazgatási vizsgák szervezése ép oly megoldandó feladat, mint az elméleti vizsgák czélszerű javítása; s azon kölcsönhatás mellett, melyet a tanrendszer és a vizsgarendszer egymásra általában, s egyik vizsga a másikra gyakorol, csakis a valamennyire egyszerre kiterjedő szabályozás teszi lehetővé, hogy az életbeléptetendő változtatások minden oldalról kellőleg mérlegeltesenek s egymással összhangzásba hozassanak. Nagyméltóságod idézett felszólalásában maga is hangsúlyozta, hogy az államvizsgák elszigetelt s csupán átmeneti jellegű reformja helyett *„sokkal czélszerűbb a vizsgarendszert az alapvizsgától az egységes gyakorlati jogvizsgáig szerves egészben megoldani, még pedig úgy, hogy ennek bázisát a reformra alaposan megérett felsőbb oktatási tanulmányi rend alapos megjavítása képezze“* — s részünkről annál inkább reményljük, hogy Nagyméltóságod ezen előbb elfoglalt álláspontjával azonos kérelmünket teljesíteni fogja, mert valamint Nagyméltóságod csakis az ilyen az egész tan- és vizsgarendszerre kiterjedő reformot tekintette a közvetett elődje *„nagy nevéhez és kitünő munkatársához méltó feladatnak“*, úgy bizonyára saját nemes ambíciója is csak ilyen nagyszabású s nevét megörökítő reform keresztülvitele elégítheti ki.

Második kérésünk pedig abban áll, hogy bárminő reformot méltóztatik is életbeléptetni akarni, kegyeskedjék annak részletes kidolgozását is velünk előzetesen közölni, hogy módunk legyen közvetlen tapasztalatainkat a részleteknél is érvényesíteni, melyeknek helyes keresztülvitelére annál nagyobb súly helyezendő, mert a részletekben előforduló hibák vagy hiányok a leghelyesebb conceptió sikerét is veszélyeztethetik.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletünk kifejezését.

A budapesti m. kir. tud.-egyetem jog- és államtud. kara
1895. . . . . tartott üléséből.

Nagyméltóságú

Dr. Wlassics Gyula

*m. kir. vallás- és közoktatásügyi minister
urhoz*

Budapesten.

Előterjesztése

*a budapesti magy. kir. Tudomány-Egyetem
jog- és államtudományi karának*

***a jog- és államtudományi
tan- és vizsgarendszer re-
formja tárgyában.***

(Dr. Nagy Ferencz, ny. r. tanár előadói javaslata.)

52429-95